

ВОЙТОВИЧ

Людмила Мирославівна
chyzhl@yahoo.com

УДК 368.01:316.258

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТРАХОВОЇ СИСТЕМИ

FUNCTIONAL ANALYSIS OF THE INSURANCE SYSTEM

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.9.2>к.е.н., доцент, Львівський
національний
університет ім. Івана
Франка**VOITOVYCH Lyudmyla Myroslavivna** – PhD in Economics, Associate Professor, Lviv National University after Ivan Franko

Автором запропоновано та проаналізовано функції, які виконує страхова система. Розмежовано поняття страхової системи та системи страхування з метою вироблення єдиного підходу до розуміння страхової системи. Подано коротке і повне визначення дефініції "страхова система". Виокремлено низку особливостей побудови страхової системи, що є характерними ознаками для будь-якого роду систем. Наведено авторський підхід до визначення ознак, які формують економічний зміст страхової системи і зумовлюють її функціональну роль та місце у ринковій економіці.

* * *

Автором предложено и проанализировано функции, которые выполняет страховая система. Разграничены понятия страховой системы и системы страхования с целью выработки единого подхода к пониманию страховой системы. Подано краткое и полное определение дефиниции "страховая система". Выделены ряд особенностей построения страховой системы, что являются характерными признаками для любого рода систем. Приведен авторский подход к определению свойств, формирующих экономическое содержание страховой системы и обуславливают ее функциональную роль и место в рыночной экономике.

* * *

Introduction. A holistic view of the nature and functions of the insurance system and the possibility of its application in economic processes made it possible to analyze general scientific approaches to understanding the insurance system.

The purpose of the paper is to study the main functions of the insurance system and identify the characteristics that shape its content.

Results. The insurance system is a complex form of insurance protection in the country, which includes a set of elements that are internally connected, interact with the external environment, and represent a single whole, the properties of which differ from the properties of individual elements. According to the short definition, we consider the insurance system as a set of elements united by internal and external relations, which are a single whole, and within a certain historical period are in a certain relationship with each other. The full definition of the insurance system emphasizes the essence of this concept, taking into account the main features and functions, so in a broad sense, the definition of the insurance system acquires a detailed form and content, by which we propose to understand a set of insurance and reinsurance companies, insurance and reinsurance pools, insurance associations, companies mutual insurance, branches of non-resident insurers and professional risk and loss assessors, which are a single entity and within a certain historical period are in a certain relationship with each other and with the external environment to promote insurance protection. We propose to highlight the main functions of the insurance system: protective, preventive, analytical, incentive, adaptive, social.

Conclusion. The analysis shows that the insurance system is a risky combination of entities that provide services for insurance protection of property interests of legal entities and individuals to make a profit or achieve socio-economic results.

Ключові слова: страхова система, аналіз, функції, ознаки, елементи

Ключевые слова: страховая система, анализ, функции, признаки, элементы

Keywords: insurance system, analysis, functions, features, elements

ВСТУП

Цілісне уявлення про сутність та функції страхової системи та можливість її застосування в економічних процесах дасть змогу проаналізувати загальнонаукові підходи до розуміння страхової системи. З огляду на значущість страхової системи у соціально-економічному розвитку держави, забезпеченні життєдіяльності людини і притаманних їй специфічних ознак

особливого значення набуває чітке й однозначне функціональне призначення цього поняття для сфери страхування.

Вагомий внесок у дослідження теоретичних засад страхової системи зробили такі вітчизняні вчені, як В. Базилевич, В. Баранова, Н. Внукова, О. Гаманкова, С. Осадець, В. Позднякова, В. Ручкіна, Н. Ткаченко, Т. Яворська та ін. Проте досі в економічній літературі

відсутня однозначна відповідь стосовно основного функціонального призначення страхової системи, оскільки всі вчені дотримуються власних поглядів відносно її структури, ознак та ролі в економіці України.

МЕТА роботи полягає у дослідженні основних функцій страхової системи та виокремленні характерних ознак, що формують її зміст. Для досягнення поставленої мети, визначено наступні завдання: з'ясувати сутність категорій “страхова система” та “система страхування”, виокремити специфічні ознаки, характерні для страхової системи, запропонувати функції страхової системи.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою статті є наукові публікації, матеріали періодичних видань, ресурси мережі Інтернет та законодавчі й нормативно-правові акти України. Під час проведення дослідження використано системний підхід, методи аналізу та синтезу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Питання стосовно розуміння сутності страхової системи не менш дискусійне, ніж зміст, характерні ознаки і функції самого страхування. У науковій фінансовій літературі помилково є підміна понять “страхова система”, “система страхування”. Саме страхування тлумачать як систему, яка складається з трьох підсистем: комерційне обов'язкове і добровільне страхування, державне загальнообов'язкове соціальне страхування, нагромаджувальне пенсійне страхування [1, с. 9-10].

У монографії “Менеджмент страхування” вітчизняний науковець розглядає основи побудови “ефективної власної національної системи страхування” [2, с. 33], “страхової системи на ринкових засадах” [3, с. 36]. Пояснення цим поняттям автор не дає. Н.В. Ткаченко у своїй праці “Вплив іноземного капіталу на розвиток страхової системи України” використовує поняття “страхова система України”, але не дає жодного пояснення, зазначаючи лише, що “в умовах процесу фінансової глобалізації економічне зростання будь-якої країни неможливе без створення страхової системи, яка ефективно функціонує” [3, с. 115].

Як видно з автореферату “Система страхування в країнах перехідної економіки: структура, механізм функціонування, тенденції” В.М. Ручкіна не розмежовує терміни “система страхування” та “страхова система”, використовуючи їх одночасно. Розкриваючи сутність системи страхування, пропонує її складові: базовим компонентом системи страхування, на думку дисертанта, є страховий ринок [4, с. 6] і згідно з позицією вченого “страхова система має можливість інтегруватися в наднаціональні страхові системи” [4, с. 7].

В.Г. Баранова у монографії “Фінансовий механізм функціонування страхової системи” пояснює страхову систему як організаційно та юридично оформлену систему економічних відносин, що мають специфічний замкнений характер, з перерозподілу грошових ресурсів з метою надання страхового захисту за ризиками, які визнані суспільством як такі [5, с. 54]. Класифікуючи страхову систему за різними ознаками, зараховує за ознакою принципи організації, підсистему соціального страхування і у подальшому даний ас-

пект аналізує. Такої ж позиції дотримується вчена Л.О. Позднякова і пропонує розглядати страхову систему як динамічну цілісну єдність, яка має визначену структуру, складається із взаємозалежних та взаємопов'язаних елементів, кожний з яких може розглядатися як окрема система, виконує функції перерозподілу грошових потоків з метою страхового захисту та встановлення визначених соціальних стандартів і складається із системи комерційного і системи соціального страхування [6, с. 380].

Система страхування – складна форма організації страхового захисту у країні, яка включає сукупність елементів, що об'єднанні внутрішніми зв'язками, взаємодіють із зовнішнім середовищем і представляють єдине ціле, властивості якого відрізняються від властивостей окремих елементів.

Запропонуємо стисле і повне визначення страхової системи. Коротке акцентуватиме увагу на глибинній сутності цього поняття, на базисі, тобто на страхових компаніях. Відповідно до короткого чи стислого визначення цього поняття, розглядаємо ***страхову систему*** як сукупність елементів, об'єднаних внутрішніми і зовнішніми зв'язками, які являють собою єдине ціле, і в межах визначеного історичного періоду часу перебувають у певних відносинах між собою.

Повне визначення страхової системи наголошує на сутності цього поняття із врахуванням основних ознак та функцій, тому у широкому розумінні, дефініція ***страхова система*** набуває розгорнутого вигляду та змісту, під якою пропонуємо розуміти сукупність *страхових та перестрахових компаній, страхових та перестрахових пулів, страхових об'єднань, товариств взаємного страхування, філій страховиків-нерезидентів та професійних оцінювачів ризиків і збитків, які являють собою єдине ціле, і в межах визначеного історичного періоду часу перебувають у певних відносинах між собою та із зовнішнім середовищем з метою сприяння страхового захисту, захисту від небезпек і загроз та розвитку економіки, добробуту населення.*

Як і будь-яка інша, страхова система не є звичайною сукупністю окремих елементів. З одного боку, це сполучення взаємопов'язаних елементів, що мають однорідні ознаки, а з іншого, – це поєднання елементів, які мають доволі чіткі відмінності в організації й функціонуванні: ризикові страхові компанії, страхові компанії життя, перестрахові компанії, товариства взаємного страхування.

Виходячи з проведених досліджень, доцільним буде виділити низку особливостей побудови системи, які вважатимемо характерними ознаками для будь-якого роду систем: формування визначених відносин між елементами системи з метою виконання цільових функцій; єдність елементів задля виконання кінцевої мети у межах часового інтервалу; комплекс елементів, компонентів та притаманних їм властивостей, які у поєднанні з ідеєю (ціллю); елементи, частини чи компоненти, організаційно пов'язані між собою; сукупність елементів організована з певною метою і у відношенні до зовнішнього навколишнього середовища; єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин у системі; організаційно впорядкована сукупність доктрин, ідей чи поглядів між елементами, які

зазвичай обґрунтовують механізм функціонування системи; поєднання багатьох частин, об'єднаних таким чином, щоб створити ланцюг взаємозалежностей.

Сформовані ознаки використовуватимемо у формуванні дефініції страхової системи, оскільки на сьогодні відсутнє єдине визначення цього поняття, яке зустрічалося б у законодавчих чи нормативно-правових актах. Досить незначна увага приділяється сучасними вітчизняними вченими поняттю "страхова система" і часто без розкриття сутності. Натомість в економічній літературі можна часто зустріти визначення таких категорій як страхування, страхова діяльність та страховий ринок.

На нашу думку, у формуванні наукового визначення поняття "страхова система" необхідно оцінювати адекватність законодавчо закріпленого поняття існуючим правовим відносинам і прогнозувати перспективи його розвитку, тобто творити поняття з метою вдосконалення законодавства та формування адресного, дієвого механізму її регулювання. Тому проаналізуємо низку ознак, які притаманні системі загалом, а також ознаки, що характеризують лише страхову систему.

Страховій системі притаманна сукупність ознак, які формують її економічний зміст і зумовлюють функ-

ціональну роль та місце у ринковій економіці. З огляду на зазначене вважаємо за доцільне з'ясувати суть поняття "функція" та дослідити підходи вчених до виокремлення функцій у страховій сфері. Необхідно привернути увагу до того, що угорський економіст Я. Корнаї характеризує економічну систему як "загальну систему функцій" [8, с. 21]. Загалом функція – це дієвість деякого конкретного механізму. Енциклопедичний матеріал подає нам функцію (від лат. function – здійснення, виконання) як прояв якостей об'єкта чи роль, яку виконує цей суб'єкт. Дослідження функцій страхової системи є практично відсутніми у літературі, тому скоріше можна зустріти функції страхування, соціального страхування, комерційного страхування та страхового ринку. Потрібно зауважити, що, вивчивши думки вчених стосовно поділу функцій, а в окремих випадках, їх ототожнення (до прикладу, функцій страхового ринку та страхування), ми схилиємося до думки, що функції як для страхування, так і для страхового ринку та страхової системи повинні бути індивідуальними, що зумовлено специфікою їх функціонування.

Тому пропонуємо виокремити основні функції страхової системи (рис. 1).

Рис. 1. Основні функції страхової системи [розроблено автором]

1. **Захисна** – компенсація матеріальних збитків страхувальників у разі настання несприятливих подій і забезпечення страхового захисту шляхом розподілу ризиків між учасниками страхових відносин. Взяття страховиком за певну плату на певний строк матеріальної відповідальності перед страхувальником за наслідки від реалізації ризику, передбаченого договором чи чинним законодавством. У разі реалізації ризику (страхової події), страховик відшкодовує страхувальнику збитки за його (страхувальника) вимогою. За умови нереалізованого ризику страхові премії привласнює страховик. Рівень тарифів (страхових премій) прямо залежить від імовірного рівня ризику. Ця функція здійснюється через процес купівлі-продажу страхової послуги.

2. **Превентивна** – фінансування страховиками превентивних заходів за рахунок частини коштів страхового фонду, який створює страхова компанія, з метою попередження страхового випадку і зменшення страхового ризику. Витрати страховика на попереджувальні заходи доцільні, оскільки дозволяють йому значно зекономити грошові кошти на виплату страхового відшкодування. Розмежовують правову та фінансову превенції. До правової превенції належать передбачені чинним законодавством або договорами страхування

застереження, згідно з якими страхувальник повністю або частково позбавляється страхового відшкодування. Фінансова превенція полягає в тому, що частина страхових премій спрямовується на фінансування превентивних заходів.

3. **Аналітична** – збір даних суб'єктами страхової системи з метою дослідження та аналізу зовнішнього середовища; споживачів страхових послуг; внутрішнього середовища страхової системи. Передбачає аналіз усіх можливих альтернативних варіантів рішень і вибір з них найбільш ефективних і найменш ризикованих. У простих випадках опираються на попередній досвід, у складних випадках використовують спеціальні методи аналізу. Передбачають вивчення ринку, споживачів, конкурентів, товарної структури ринку, аналіз внутрішнього середовища.

4. **Стимулювальна** – полягає у сприянні розвитку системи соціального благополуччя (за умови дефіциту бюджетних коштів), тобто страхова система допомагає державі у соціальному забезпеченні громадян, знижуючи навантаження на витратну частину бюджетів різних рівнів. страхова система має вагомe значення у формуванні ВВП країни. Сприяє поширенню міжнародного співробітництва й перестраховування, інфраструктура якого вимагає співпраці з інозем-

ними страховими компаніями, тобто є одним із результатів і стимуляторів розвитку міжнародного співробітництва. Стимулює до перерозподілу капіталу у національному господарстві країни.

5. Адаптивна – дозволяє проводити активне чи пасивне пристосування суб'єктів страхової системи до мінливих умов внутрішнього і зовнішнього середовища. Процеси адаптації, що відбуваються протягом історичного розвитку страхової системи, проходять по-різному. Функціонування страхової системи відбувається виходячи з необхідності постійного пристосування до умов зовнішнього середовища. За допомогою цієї функції формуються такі відносини між суб'єктами страхової системи, які пов'язані не із нав'язаними принципами системи, а з характером чи родом діяльності її елементів.

6. Соціальна – полягає у захисті від соціальних ризиків, пов'язаних з життєдіяльністю людей. Такий базовий елемент страхової системи, як страхові компанії, надають допомогу застрахованим за втрати працездатності і настання інвалідності внаслідок нещасних випадків та захворювань. Вони фінансують лікування та реабілітацію потерпілих, компенсують втрачені доходи. У разі смерті застрахованого його близьким виплачуються кошти, які дозволяють не знижувати досягнутий рівень життя. Також соціальна функція може проявлятися через надання страховою системою певної кількості робочих місць, тим самим частково вирішуючи проблему безробіття, яка існує в державі; досягнення певної стабільності існування суспільства.

Проведений аналіз засвідчує, страхова система – це ризикове об'єднання сукупності суб'єктів, які надають послуги страхового захисту майнових інтересів юридичних і фізичних осіб задля отримання прибутку чи досягнення соціально-економічних результатів. Послуги страхового захисту (страхові послуги) є специфічним товаром страхових компаній, яким властива споживча та мінова вартість. Споживча вартість ґрунтується на об'єктивній потребі громадян та суб'єктів господарювання у страховому захисті. Мінова вартість відображає витрати суб'єктів страхової системи на надання страхових послуг, згідно з якими встановлюється їх ціна (страховий тариф).

Russel L. Ackoff зазначав, “істотні властивості системи, взятої як ціле, впливають із взаємодії її частин, а не з їх дій взятих окремо” [7]. Таким чином, ознаки страхової системи як цілісності формуються не за рахунок окремих властивостей структурних елементів системи, а під впливом їх взаємодії і взаємозв'язку. Характерними ознаками страхової системи, на нашу думку, є:

- цілісність – полягає в тому, що зміна кожного окремого елемента страхової системи, його зв'язків чи поведінки впливає на інші структурні елементи і веде до зміни страхової системи загалом;

- функціональність характеризує страхову систему як скінченну у функціональних елементів і відношень між ними, виокремлену із середовища відповідно до певної мети в межах визначеного часового інтервалу;

- синергічність показує у страховій системі наявність за допомогою цього ефекту специфічної конкурентної переваги, яка реалізується на рівні кожного суб'єкта системи і виявляється на різних ринках у

придбанні страхового продукту (послуги) унікальних властивостей;

- структурність є властивістю як побудови страхової системи, так і її поведінки – окремі елементи системи зумовлюють певні аспекти їхньої поведінки, а цілісне функціонування страхової системи є результатом взаємодії;

- ієрархічність – означає, що страхова система є компонентом системи вищого порядку, зокрема, економічної системи та фінансової системи (чи є сумісною з цими системами);

- динамічність – страхова система є динамічною системою. Як наслідок, страхова система не піддається точному й детальному прогнозу, а економічні параметри, що формують умови, в яких функціонує та розвивається страхова система, мають ймовірнісний характер;

- впорядкованість, що характерно для будь-якого живого організму та системи загалом, тому що страхова система впорядкована таким чином, щоб сприяти економічному розвитку держави;

- емерджентність страхової системи є результатом виникнення між суб'єктами системи синергетичних зв'язків, які забезпечують збільшення загального ефекту до більших обсягів, ніж сума ефектів окремо взятих незалежних суб'єктів страхової системи;

- закритість, оскільки для входження у неї необхідно одержати відповідні ліцензії на здійснення певних видів страхування, пройти встановлену чинним законодавством реєстрацію та дотриматись відповідних вимог;

- організованість – системний підхід до наповнення страхової системи загалом та окремих суб'єктів всередині системи зокрема;

- адаптивність характеризує страхову систему за її можливості пристосуватися до умов внутрішнього середовища всередині системи та впливу зовнішнього середовища. Тобто адаптаційні можливості страхової системи характеризує здатність швидко і ефективно ліквідувати чи компенсувати дію несприятливих чинників оточуючого середовища;

- гетерогенність страхової системи вказує на неоднорідність, тобто те, що система складається з різних елементів (деякі з них зачисляються до страхової інфраструктури). У визначенні системи зазначено, що система – це сукупність елементів. Проте система – це не проста сукупність, а певним чином організована сукупність зі своєю структурою, яка забезпечує об'єднання елементів системи таким способом, щоб дане об'єднання мало свою якісну визначеність, цілісність;

- дисипативність вказує на те, що у будь-якій системі формується своя власна структура із поєднанням параметрів “порядку” і “хаосу”. Дисипативність страхової системи передбачає, що для ефективного розвитку страхової системи важливим є не частота і потужність впливів на неї, а форми цього впливу.

ВИСНОВКИ

Таким чином, визначені ознаки страхової системи вказують на те, що дослідження страхової системи не може бути обмеженим вивченням її функцій, а передбачає цілісний аналіз самої системи через призму тих проблем, що присутні у національній економіці

країни.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є методологічні аспекти дослідження страхової системи. Так, залишається теоретична неопрацьованість питань стосовно розгляду складових елементів страхової системи, визначення місця страхової системи в ієрархії економічних і соціальних систем. Водночас подальші теоретичні дослідження страхової системи та її елементів сприятимуть впорядкуванню існуючих понять та актуалізації нових наукових проблем і розробки нових підходів в методології вивчення страхової діяльності.

Список використаних джерел

1. Шумелда Я.П. Страхування: навч. посіб. Київ: Міжнародна агенція "Бізон", 2007. 384 с.
2. Самойловський А.Л. Менеджмент страхування: монографія. Київ: Видавничий дім "Корпорація", 2007. 318 с.
3. Ткаченко Н.В. Вплив іноземного капіталу на розвиток страхової системи України. *Фінанси України*. 2007. № 6. С. 115-121.
4. Ручкіна В.М. Система страхування в країнах перехідної економіки: структура, механізм функціонування, тенденції: автореф. дис. ... канд. економ. наук: 08.00.01. Донецьк, 2007. 20 с.
5. Баранова В.Г. Фінансовий механізм функціонування страхової системи. Одеса: Видавництво "ВМВ", 2009. 380 с.
6. Позднякова Л.О. Сутність та зміст страхової системи як соціально-економічної категорії. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2016. Серія

Економіка. Випуск 1(47). Т. 2. С. 379-383.

7. Ackoff R.L. *Creating the corporate future (Plan or be planned for)*. Moscow: Progress, 1985. 327 p.

8. Корнай Я. Системная парадигма. *Вопр. экономики*. 2002. № 4. С. 17-23.

References

1. Shumelda Ya.P. *Insurance*. Kyiv: Bison International Agency, 2007. 384 p. (in Ukrainian)
2. Samoilovskyi A.L. *Insurance management: monograph*. Kyiv: Corporation Publishing House, 2007. 318 p. (in Ukrainian)
3. Tkachenko N.V. The influence of foreign capital on the development of the insurance system of Ukraine. *Finances of Ukraine*. 2007. № 6. pp. 115-121. (in Ukrainian)
4. Ruchkina V.M. *Insurance system in transition economies: structure, mechanism of functioning, tendencies: abstract ...* PhD in Economics: 08.00.01. Donetsk, 2007. 20 p. (in Ukrainian)
5. Baranova V.H. *Financial mechanism of the insurance system functioning*. Odesa: "VMV", 2009. 380 p. (in Ukrainian)
6. Pozdniakova L.O. The essence and content of the insurance system as a socio-economic category. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University*. 2016. Economics series. Issue 1(47). Vol. 2. pp. 379-383. (in Ukrainian)
7. Ackoff R.L. *Creating the corporate future (Plan or be planned for)*. Moscow: Progress, 1985. 327 p.
8. Kornay Ya. *System paradigm*. *Economic issues*. 2002. № 4. pp. 17-23. (in Russian)